

De chronologische illusie

Het nut van het Tien Tijdvakken-model voor tijdsbesef

Het eerste lustrum is een feit: al vijf jaar werken wij als geschiedenisdocenten met het Tien Tijdvakken-model, bedacht door Piet de Rooy. Over twee jaar zal ook het eindexamen op dit model worden gebaseerd. Deze nieuwe opzet is vooral bedoeld om leerlingen in staat te stellen zich beter in de tijd te oriënteren. Ook op de langere termijn. Is de nieuwe aanpak in dat opzicht een verbetering? Arie Wilschut meent van wel. Greetje de Vries heeft daar enkele kritische kanttekeningen bij.

Greetje de Vries is voorzitter van de commissie havo/vwo van de VGN. Dit is het eerste deel van een serie.

In het rapport van de Commissie Historische en Maatschappelijke Vorming (SLO, 2001), alias de commissie-De Rooy, wordt ‘historisch besef’ genoemd als het doel van het geschiedenisonderwijs. Uit de uitleg die op deze opmerking volgt blijkt dat historisch besef iets tamelijk ingewikkelds is. Het rapport: ‘Het zich voortdurend realiseren dat de mens en alle door hem tot stand gebrachte instellingen en samenlevingsvormen in de tijd bestaan, dat zij een herkomst en een toekomst hebben en dat zij niet stabiel, onveranderlijk of onvoorwaardelijk zijn. Historisch besef is dus meer dan alleen kennis van het verleden; het omvat ook de samenhang tussen de interpretatie van het verleden, het begrijpen van het heden en het perspectief op de toekomst.’ Om dit te kunnen dienen leerlingen zich bepaalde ‘hogere vaardigheden’ meester te maken, waarmee zij de oriëntatiekennis te lijf moeten en waardoor zij historisch besef ontwikkelen. Het rapport waarschuwt dat wij niet de fout

ook, vandaar dat zij een aansprekend model ontwikkelde dat wij nu allemaal kennen als de Tien Tijdvakken met een longitudinale opzet, waarbij de kinderen al in het basisonderwijs met de tijdvakken kennismaken en er in het voortgezet onderwijs in twee cycli (onderbouw en bovenbouw) nog tweemaal doorheen moeten worden geloodst: het concentrische leerplan. Hier zijn we inmiddels druk mee bezig. De vraag is alleen wel: doen we dat op de goede manier? En werkt het? Want de didactische handreikingen van de commissie-De Rooy bleven beperkt tot de logootjes (tempel, helm guillotine, tank, etc.) die aan elk tijdvak werden gehangen en die wat de commissie betreft overal terugkomen, tot in de musea. Voor zover mij bekend is dat laatste niet overgenomen, althans niet door de musea die het laatste decennium wel open waren.

Onderzoek Wilschut

Maar nu is er het bijzonder leeswaardige boek van Arie Wilschut, verbonden aan het Instituut voor Geschiedenis Didactiek (IVGD). Wilschut wil in zijn proefschrift *Beelden van de Tijd* de rol van historisch tijdsbewustzijn bij het leren van geschiedenis onderzoeken. Hij hanteert hierbij een iets handzamer omschrijving van het begrip ‘historisch besef’, die hij ontleent aan J.G.A. Pocock. Deze stelt dat een belangrijke voorwaarde voor historisch besef is, dat ‘de relatie tussen heden en verleden als problematisch wordt beschouwd en dat er (dus) besef is van discontinuïteit’ (Wilschut, ►

‘De didactische handreikingen van de commissie De Rooy bleven beperkt tot de logootjes die aan elk tijdvak werden gehangen en die overal terugkomen’

moeten maken ‘historisch besef’ en ‘chronologisch besef’ of tijdsbesef te verwarren. Dat is niet hetzelfde. Chronologisch besef is wel een voorwaarde om historisch besef te kunnen ontwikkelen. Dat dit alles geen geringe opgave is realiseerde de commissie-De Rooy zich

55). In de westerse wereld bestaat dit besef sinds de achttiende eeuw, toen de samenleving met ingrijpende veranderingsprocessen als de industriële en democratische revoluties werd geconfronteerd. Voor die tijd werd 'de tijd' veel meer als een continuüm ervaren, net zoals dat in primitieve samenlevingen het geval was en mogelijk hier en daar nog is. In dergelijke situaties volstaat een cyclische indeling van de tijd, zoals deze zich dagelijks en in seizoenen aan ons voordoet. Het menselijke brein is mogelijk ook beter toegerust om 'tijd' in cycli waar te nemen en te onthouden. Maar sinds de achttiende eeuw moeten wij dus ook een lineair, rekenkundig en chronologisch beeld van de tijd ontwikkelen.

Kunstmatig denken

Wilschut houdt zich onder andere bezig met de leerpsychologische kanten van deze problematiek: hoe makkelijk is het voor kinderen om dit chronologisch besef te ontwikkelen, immers volgens de commissie De Rooy een voorwaarde voor de ontwikkeling van historisch besef. Zijn conclusie is dat 'de historische tijdservaring misschien wel een vreemde buitencategorie is, een kunstmatige manier van denken over tijd' (Wilschut, 81). In niet-westerse culturen met orale tradities, waar het referentiekader over het verleden moet

dat een lineair, rekenkundig en chronologisch beeld vormen van het verleden in feite wezensvreemd aan ons is. Willen we het toch, dan moet het worden *aangeleerd*. Dat doen we natuurlijk ook. We halen bij les één linialen uit de kast en laten de kinderen fröbelen met tijdbalken en bij les twee voegen we daar de negatieve getallen aan toe, want de geschiedenis begint nu eenmaal voor Christus. We handelen daarmee geheel in de geest van de commissie-De Rooy, die zelfs bij het basisonderwijs de linialen al uit de kast wil halen. Nee, zegt Wilschut, niet doen, is te moeilijk, te abstract. Het zegt de leerlingen te weinig, zo'n balk met getallen. Daarmee wordt de oriëntatie van leerlingen in de tijd niet bevorderd.

Bescheiden experiment

Hoe moet het dan wel? Wilschut heeft een bescheiden experiment uitgevoerd. In een aantal vergelijkbare klassen op scholen verspreid door het land heeft hij op twee verschillende manieren het 'historische geheugen' van leerlingen getest. Via de chronologische methode (rijtjes gebeurtenissen met jaartallen) en via de beeldend-associatieve methode: een tijdsin-

'We halen bij les één linialen uit de kast en laten de kinderen fröbelen met tijdbalken'

worden afgeleid van wat oudere generaties er nog over te berde kunnen brengen, beslaat een 'herinnerd verleden' in het collectieve geheugen van een bevolking een tijdsspanne van tussen de 50 en 150 jaar, afhankelijk uiteraard van de leeftijd die men weet te bereiken. Alles wat daarvoor ligt noemt men 'lang, lang geleden'. Hoe lang? Geen idee. Hoe lang tot de begintijd of mythische tijd of tijd van de goden? Ook geen idee.

Ik moet zeggen dat dit inderdaad beelden oproept van havo-4 klassen, waar ik tegenwoordig het gebruik van het woordje 'vroeger' verbied omdat ik een specifiekere tijdsaanduiding wil horen of lezen. Wilschuts stelling is

deling die veel weg heeft van het Tien Tijdvakken-model en waar dus periodes worden onderscheiden op basis van een kenmerkende benaming en de tijdsindeling via jaartallen secundair is.

De leerlingen kregen een les over de geschiedenis van Aruba. Dit onderwerp was gekozen omdat niemand er iets van af weet en je het zó beperkt kunt houden dat je in één les een aantal eeuwen kunt behandelen. De les behelsde een PowerPoint-presentatie over 'Aruba door de eeuwen heen' met enige uitleg. Daarna kregen de leerlingen een samenvatting mee. De ene helft kreeg een samenvatting traditioneel geordend in eeuwen met jaartallen en gebeurtenissen, de ander helft kreeg een samenvatting waarbij de stof was geordend in periodes als 'Tijd van de Indianen' (tot ca. 1500), 'Tijd van het nutteloze eiland' (ca. 1500-1600), 'Tijd van het goud' (ca. 1800-1900), 'Tijd van de olie' (ca. 1900-1980), enz. De samenvatting op basis van jaartallen en eeuwen was vrij gedetailleerd en zag er saai uit. De samenvatting op basis van de tijdvakken was globaler, meer op sfeer gericht dan op feitelijkheden en voorzien van illustraties. Het onderzoek voldeed keurig aan alle eisen met voormetingen en nametingen, standaarddeviaties en noem maar op. Voor en na de Arubales kregen de leerlingen een toetsje waarin zij gebeurtenissen in het juiste tijdvak moesten plaatsen. Het toetsje werd uiteindelijk door de groep die de 'leuke' samenvatting had gekregen beter gemaakt. Bij dit deel van het onderzoek waren alleen de toetsresultaten betrokken van de leerlingen die hadden aangegeven thuis de samenvatting te hebben bekeken.

Lijstjes de deur uit

Dit onderzoek betekent volgens Wilschut dat de beeldend-associatieve methode meer leerrendement oplevert dan de chronologisch-rekenkundige aanpak. En aangezien de beeldend-associatieve methode vergelijkbaar is met de Tien Tijdvakken van het model-De Rooy, vindt hij tevens dat de nieuwe opzet van het huidige geschiedenisonderwijs nu ook wetenschappelijk kan worden onderbouwd (Wilschut, 143 e.v.)

Met andere woorden: de jaartallenlijstjes de

deur uit en voluit op het orgel met de plaatjes en de associaties, want dat levert meer... ja, wat op? Een beter toetsresultaat waar het gaat om het onthouden van informatie? Een betere oriëntatie in de tijd? Meer chronologisch besef? Eerst maar even de bewijsvoering van Wilschut. De les over Aruba was geen onderdeel van het curriculum en de toets had voor de leerlingen geen consequenties. Alleen ijverige of geïnteresseerde leerlingen hebben dus thuis naar de samenvatting gekeken. Globaal gekeken, vermoedelijk, niet gestampt. Wat onthoud je dan beter; een globale samenvatting gelardeerd met plaatjes of een suf rijtje

'Voluit op het orgel met de plaatjes en de associaties, want dat levert meer... ja, wat op?'

jaartallen en gebeurtenissen per eeuw gerangschikt? Juist. Had je wél moeten stampen, dan was de keuze misschien anders uitgevallen. Dan het tijdvakken-verhaal. De namen voor de periodes waren ontleend aan de Arubaanse geschiedenis: Tijd van de Indianen, Tijd van het goud, Tijd van de olie, Tijd van het toerisme etc. Het indelen van allerlei gebeurtenissen uit de geschiedenis van Aruba is dan een niet heel erg moeilijke exercitie, al leverden sommigen vragen juist onverwachte problemen op (omdat een gebeurtenis waarbij een Indianenhoofdman betrokken was juist niet in de Tijd van de Indianen thuishoorde, bijvoorbeeld). Hetzelfde zou dus moeten opgaan voor ons huidige programma gebaseerd op de Tien Tijdvakken. Een verhaal of afbeelding over de 'ridderslag' plaats je al gauw bij de Tijd van Monniken en Ridders. De vraag is natuurlijk: wat heb je daaraan? Is dat voldoende basis voor het ontwikkelen van historisch besef?

Ik kan over de geschiedenis van Nederland een vergelijkbaar overzicht maken als dat van Aruba: Tijd van de missionarissen, Tijd van de graven en hertogen, Tijd van de Spanjaarden, Tijd van de Opstand, Tijd van de handel, Tijd van de achteruitgang, Tijd van de Fransen, Tijd van het Koninkrijk, Tijd van de verzuiling, enz. Ook hier is het denk ik niet heel erg moeilijk om gebeurtenissen die een inhoud- ►

delijke relatie vertonen met de namen van zo'n tijdvak in de juiste periode te plaatsen. De grondwet van 1848 moet in de Tijd van het Koninkrijk en de moord op Willem van Oranje in de Tijd van de Opstand. De vraag is wel: wat heb je dan bereikt? Stel dat ik nu wil weten of er in de Tijd van het Koninkrijk in Nederland al bekend was wat Aruba op het

oriënteren en gemakkelijker chronologisch inzicht en historisch besef zouden kunnen ontwikkelen was niet meer dan een veronderstelling. In zijn proefschrift *Beelden van de Tijd* vindt Arie Wilschut op grond van een eigen, zeer bescheiden onderzoek bevestiging voor de conclusie dat de beeldend-associatieve methode van het Tijdvakken-model zich hiervoor inderdaad het beste leent.

Ik denk dat we dat op grond van alleen dit onderzoek nog niet kunnen stellen. De vraag is verder wat je precies hebt bereikt wanneer leerlingen in staat zijn het ronden van Kaap de Goede Hoop door Bartholomeus Diaz correct te plaatsen in de Tijd van Ontdekkers en Hervormers, wanneer zij hier verder geen jaartallen of eeuwen aan kunnen verbinden. Wil chronologische kennis enig nut hebben, dan zijn ook jaartallen nodig. Wilschut geeft echter aan dat juist de chronologisch-rekenkundige benadering de oriëntatie in de tijd vooral bij jongere leerlingen bemoeilijkt. De effecten van het concentrische leerplan, waarbij de stof in een volledige schoolcarrière driemaal langskomt, zouden dus wel eens tegen kunnen vallen. Mijn eigen ervaringen in havo-4 ondersteunen dit. Voor veel (voornamelijk havo-)leerlingen zou het verschil tussen 800 en 1800 wel eens minder groot kunnen zijn dan wij geneigd zijn te denken, gewoon omdat die getallen de leerlingen te weinig zeggen. Het ontbrak bij de invoering van het nieuwe programma aan didactische handreikingen om chronologisch besef te oefenen en de oriëntatiekennis onder de knie te krijgen. Ook Wilschut erkent dat hij op dit punt nog weinig soelaas kan bieden. Deze leemte moet echter snel worden opgevuld. De tijd dringt! ■

'Voor veel havo-leerlingen zou het verschil tussen 800 en 1800 wel eens minder groot kunnen zijn dan wij denken'

gebied van goud of olie te bieden had. Kan ik dat dan achterhalen op grond van deze periodisering? Alleen wanneer er aan deze periodisering jaartallen worden verbonden. Jaartallen zijn nodig om tot een geobjectiverde, algemene en niet-thematische periodisering te komen, waardoor je informatie van verschillende thema's met elkaar kunt verbinden. Historische informatie ontwikkelt zich tot historische kennis en chronologisch besef mogelijk tot historisch besef.

Veronderstellingen

Het huidige geschiedenisprogramma is gebaseerd op een model dat bij invoering geen wetenschappelijke onderbouwing had. De idee dat leerlingen zich via het Tien Tijdvakken-model beter in de tijd zouden kunnen

Literatuur

- Commissie Historische en Maatschappelijke Vorming, Algemene verantwoording en toelichting, SLO, januari 2001.
- Syllabus Geschiedenis, havo/vwo, College van Examens, Utrecht, 2011.
- Arie Wilschut, *Beelden van de Tijd. De rol van historisch tijdsbewustzijn bij het leren van geschiedenis*, Academisch proefschrift, Amsterdam, 2011.